

Læserengagerende referencer

Rikke Andersen Kraglund: *Kjærstad. Referencer i et forfatterskab*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2018, 340 sider. Illustreret (med smukke og velvalgte billeder).

For en gammel Kjærstad-fan og tidligere forsker i forfatterskabet som undertegnede er det en sand fornøjelse at give sig i kast med Rikke Andersen Kraglunds grundige og velskrevne bog om referencer i Jan Kjærstads forfatterskab. Bogen, som bygger på Kraglunds ph.d.-afhandling samt en række artikler, har en forbilledligt klar hovedtese og bærende pointe: nemlig at Kjærstads – berømte og berygtede – brug af referencer ikke blot har en ydre, ‘opvisende’ funktion, men at de er centrale for værkerne handling og rummer vigtige indsigter – i fortællingerne, men også i vores verden. Og at de samtidig vækker læserens engagement og dermed gør ham eller hende til medskaber af betydning.

Som antydet skriver Kraglund ellers op mod en receptionshistorie, hvor Kjærstads brug af referencer ofte er blevet betragtet som ren form og blær, en slags staffage, der fører væk fra værkerne. Det har uomtvisteligt været en genkommende kritik af forfatterskabet lige siden Kjærstads debut med novellesamlingen *Kloden dreier stille rundt* (1980); men vi er altså også flere, der har anerkendt referencernes betydning i og for Kjærstads værker. At Kraglund måske opstiller en lidt falmet stråmand, diskvalificerer dog på ingen måde hendes nærlæsninger af en række af Kjærstads mest referenceemmende romaner. Med omdrejningspunkt i nærlæsningerne optrevler Kraglund stædigt en mængde referencer og forbindelser i værkerne, som man måske kun har fornemmet vibrere under overfladen – eller fuldstændig har læst hen over – og ser på deres betydning. Det er både oplyst og oplysende. Og elementært spændende; som at være med en litterær detektiv på arbejde.

Bogen er bygget op i tre hoveddele, hvor der så at sige zoomes stadig mere ud. I første del handler det om de intratekstuelle referencer mellem forskellige passager og scener i værkerne; genkommende motiver, gentagelser med variationer, dobbelteksponeringer, perspektivfordoblinger. Med omdrejningspunkt i Wergeland-trilogien og *Kloden dreier stille rundt* viser Kraglund, hvordan de intratekstuelle referencer i de akronologisk og abrupt fortalte værker giver læseren en aktiv, betydningsskabende rolle, fordi det er læserens hukommelse, der må etablere forbindelse mellem de forskellige dele. Dette skaber samtidig en opmærksomhed på værkernes komposition hos læseren – og på den, der komponerer internt i værket, altså fortælleren. Det er særligt fremtrædende i trilogien, hvor de skiftende fortællere trækker meget forskellige historier om hovedpersonen frem – eller fortæller de ‘samme’ historier, men med vægt på forskellige træk i dem – hvilket alt sammen er med til at skabe et mangefacetteret portræt og understrege én af Kjærstads kongstanker: at et menneske er mangfoldigt, bygget op af utallige historier; og at man også i høj grad kan vælge, *hvilke* historier man forstår sig selv ud fra. Det er Kraglunds pointe, at disse flerdobbelte eksponeringer, hvor Kjærstad lader modsatrettede perspektiver kolliderer, også er med til at fremme læsernes analytiske bevidsthed og kritiske sans; man bliver simpelthen opmærksom på sit eget fortolkningsgrundlag.

Anden del af Kraglunds bog zoomer lidt længere ud og handler om intertekstuelle referencer til andre litterære værker og intermedielle referencer til f.eks. musik og billedkunst i Kjærstads værker, nærmere bestemt romanerne *Speil* (1982), *Homo Falsus eller Det perfekte mord* (1984) og igen Wergeland-trilogien. Kraglunds pointe er her, at referencerne er med til at skabe en multidimensionel henvendelse til læseren, som netop må søge viden i andre værker – og bruge denne viden i fortolkningen af det værk, man er ved at læse: “Forholder man sig ikke til henvisningerne, kan man nemt miste fodfæste i værkets utallige motiver og gå glip af de medbetydninger, som omvejene ud i værkets afkroge og verdens billeder og tekster bringer med sig” (s. 209). Kraglund medgiver dog, at antallet af referencer i værkerne kan give processen et præg af uendelighed, også fordi man ikke på forhånd kan vide, hvilke referencer der er relevante i historien, og kun kan finde ud af det ved at forfølge dem. Referencerne kræver altså et større samarbejde med læseren; at man simpelthen er villig til at bruge mere tid på værket. Men det skaber engagement og involvering fra læserens side og forstærker dermed relationen mellem værk og læser.

Netop dette ‘forlængede samarbejde’ mellem tekst og læser er i den grad også på færde i tredje del af Kraglunds bog, hvis fokus er *Det store eventyret* (1987), *Rand* (1990), *Slekters gang* (2015) og *Berge* (2017) samt trilogien. Her handler det om de ekstratekstuelle referencer til den virkelige verdens geografiske steder, historiske personer og hændelser, der sætter læserens viden om verden uden for romanerne i spil. De ekstratekstuelle referencer i værkerne er genkendelige, men ofte forskudte, som når navne eller skikkelser fra ‘vores’ virkelighed bliver sat forkert sammen. Kraglunds pointe er, at disse fusioner skaber et flertydigt billede og virker fremmedgørende på læseren, hvis opmærksomhed dermed skærpes. Når Kjærstad kombinerer det historisk kendte med noget opfundet, er det både for at beskrive noget potentielt muligt og sige noget væsentligt om vores verden. Det er altså en øvelse i at se verden på en anden måde, at udvide og åbne den – og motionere læserens forestillingsevne, generøsitet og tolerance over for det anderledes.

Så vidt de intra-, inter- og ekstratekstuelle referencer og deres betydning ifølge Kraglund. Der er i emnets natur meget at holde styr på, men Kraglund navigerer sikkert gennem referencefyldt farvand og samler godt op undervejs. Desuden inddrager hun løbende megen relevant teori. Øjenåbnende var f.eks. for mig musikteoretikeren Edvard T. Cones analyse af Igor Stravinskis polytemporale kompositionsteknik, der passer som fod i hose på trilogien. Det giver dertil strukturelt god mening at have trilogien som fast, gennemgående element og så supplere med andre af Kjærstads værker, hvor de passer bedst ind. En pointe hos Kraglund er netop, at hun har udeladt værker som *Tegn til kærlighet* og *Kongen av Europa*, fordi de blot gentager kunstneriske nybrud, Kjærstad har opnået i trilogien: en “alt for umiddelbar tydelighed kan ødelægge nysgerrigheden og gøre læseren passiv, så læseren ikke længere selv går på opdagelse i værket og søger en erkendelse [...], fordi forfatteren nu beskriver de erkendelser, som læsere ellers selv ville arbejde sig frem til” (s. 24). Til gengæld henviser Kraglund i sin bog ofte til Kjærstads essays og de udlægninger af hans egne værker, man – mere eller mindre direkte – finder deri. Og her synes jeg ikke helt, hun har blik for, hvordan Kjærstad via sine essays gør netop dét: altså i nogen grad passiviserer eller tager ordet ud af munden på fortolkeren og bliver en slags førstefortolker af sine

egne bøger – øjensynligt for at beskytte projektet mod ‘fejlfortolkninger’. Der er for mig at se noget let paradoksalt i, at budskabet om åbenhed, muligheder, litteraturens erkendelsespotentialer og omkalfatrende kraft og læseren som engageret medskaber af teksten så manifest gentages i essay efter essay, at der opstår et besværgende selvbekræftende forhold mellem teori og praksis, hvor essayene bliver en slags facitliste på, hvad der foregår i romanerne og hvorfor.

En anden lille indvending i forlængelse heraf: Kraglund anfører, at man nogle gange ligefrem har brug for parateksten – altså Kjærstads essays eller hans nu offentliggjorte notesbøger fra arbejdet med trilogien – for at komme på sporet af visse referencer eller inspirationer. Det er måske lidt meget at forlange. Der er ingen tvivl om, at læseoplevelsen kan blive meget rigere og erkendelsen dybere, når man forfølger Kjærstads referencer. Personligt synes jeg dog, at de bedste af Kjærstads værker, deriblandt trilogien, også fungerer på et mere umiddelbart plan, dvs. uden at være afhængige af, at man faktisk fanger alle værkeksterne referencer, men måske bare kan mærke det krible og vibrere under teksten. Der er for mig stor forskel på selve læseoplevelsen af henholdsvis *Det store eventyret*, som er meget afhængig af læserens referenceopsporende indsats, og så trilogien. Sidstnævnte har da også haft så stor en læserskare, at det næsten må betyde, at der er noget at komme efter for den læser, som ikke har tid, lyst eller evner til at gå ind i en verden af referencer.

Mens Kraglunds pointe om de læserengagerende referencer bestemt har alt muligt for sig, er der således også tale om en bog for Kjærstad-aficionados. Den menige begejstrede læser af Kjærstad er næppe parat til at følge med hele vejen, for vi er helt ude i (af)krogene – både af forfatterskabet og dets referencer. Men for os, som aldrig bliver helt færdige med forfatterskabet, er Kraglunds bog en sand guldgrube af information, *findings* og fortolkninger.

Anmeldt af Tine Engel Mogensen